

Sammanfattning

Kommissionens uppdrag

Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (kommissionen) har haft i uppdrag att kartlägga och granska den assimileringspolitik som svenska staten och Svenska kyrkan bedrev mot tornedalingar, kväner och lantalaiset (minoriteten) under 1800- och 1900-talen. Uppdraget har även inneburit att sprida information för att öka kunskapen om minoriteten och dess historiska erfarenheter. Kommissionen lämnar i enlighet med uppdraget i detta slutbetänkande förslag på fortsatta insatser som kan bidra till upprättelse och främja försoning.

De personliga berättelserna är en central del i kommissionens kartläggning. Kommissionen har genomfört kartläggningen bl.a. genom att intervjua 166 enskilda personer om deras erfarenheter av assimileringpolitiken samt med ett mindre antal personer som har specialkunskaper inom sådana områden som kommissionen har utrett. Kommissionen har även beställt 12 forskarrapporter på olika teman samt gjort efterforskningar i arkiv och annat material. Kommissionen har bedrivit ett omfattande utåtriktat arbete i syfte att nå ut till minoriteten och brett informera om kommissionens arbete. Genom s.k. kaffemöten har kommissionen informerat om möjligheten att bli intervjuad och genom s.k. *toinen kuppi*-möten (sv. påtår-möten) har kommissionen förankrat kartläggningen och möjliga förslag till insatser för att främja försoning och bidra till upprättelse. Arbetet har bedrivits i nära samarbete och dialog med minoriteten.

Sveriges åtaganden om nationella minoriteters rättigheter

Regeringsformen (1 kap. 2 §) föreskriver att det samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Sverige har anslutit sig till en rad internationella konventioner gällande minoriteters rättigheter. Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och konventionen om barnets rättigheter reglerar bl.a. minoriteters rätt att använda sitt språk och utöva sin kultur. Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter syftar till att skydda såväl nationella minoriteter som enskilda personer som tillhör nationella minoriteter. Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk syftar till att skydda nationella minoritetsspråk. Sverige har fått kritik i Europarådets granskningar för att inte uppfylla konventionsåtagandena bl.a. vad gäller rätten till modersmålsundervisning.

I lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk framgår bl.a. att kommuner och andra myndigheter är skyldiga att skydda och främja minoriteternas språk och kultur. I särskilda områden, s.k. förvaltningsområden, för finska, meänkieli och samiska är kommunerna skyldiga att ordna förskola och äldreomsorg på språken. Regeringens mål för politiken för nationella minoriteter är att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Sametinget och Länsstyrelsen i Stockholm har regeringens uppdrag att följa upp minoritetspolitikens utveckling årligen. I deras senaste rapport om minoritetspolitikens utveckling under 2022 konstateras att regeringens mål långt ifrån är uppnådda.

Andra exempel på sannings- och försoningskommissioner

I kommissionens uppdrag har det ingått att följa arbetet i sannings- och försoningskommissioner i andra länder. Norges sannings- och försoningskommission för samer, kväner och norskfinnar har granskat den norska statens förnorskningsspolitik och kränkningar. Kommissionen lade fram sin slutrapport i juni 2023.

Finlands pågående sannings- och försoningskommission för samer har i uppdrag att bl.a. granska statens assimileringsspolitik gentemot samerna och kränkningar av deras rättigheter.

Den svenska sanningskommissionen för det samiska folket, tillsatt i november 2021, har bl.a. i uppdrag att kartlägga och granska den politik som förts gentemot samerna i ett historiskt perspektiv och dess konsekvenser för det samiska folket.

Kommissionen har även följt arbetet i sannings- och försoningskommissioner i Kanada och på Grönland. Sannings- och försoningskommissionen i Kanada handlade om hur ursprungsbefolkningen (*First Nations, Métis och Inuit*) tvingades att gå i internatskolor i syfte att kristnas och integreras. Kommissionens arbete resulterade i en samling av *Calls to Action*, dvs. uppmaningar till ett flertal aktörer, också utanför regeringen.

Den grönländska försoningskommissionen tillsattes för att belysa kolonialtidens inverkan på dagens grönländska samhälle. Detta var i hög grad en intern grönländsk process, utan medverkan från den danska regeringen. En ny utredning om relationerna mellan Danmark och Grönland sedan 1945 håller dock på att tillsättas, utifrån ett direktiv som antogs i juni 2023.

I Sverige har flera liknande kartläggningar om historiska övergrepp mot olika grupper genomförts, bl.a. gällande övergrepp och kränkningar av romer (Vitboken) och vanvård i den sociala barnavården (Vanvårdsutredningen). Ett försoningsarbete mellan Svenska kyrkan och samerna har pågått sedan 1990-talet och kyrkan har inlett en upprättelseprocess för tornedalingar, kväner och lantalaiset.

Kommissionen har dragit lärdomar av andra kommissioners arbete och har bl.a. valt att i ett tidigt skede bjuda in minoriteten för att förankra kommissionens uppdrag och skapa delaktighet.

Historisk bakgrund

Det finskspråkiga folket har en lång historia i norra Skandinavien. Källor visar att det fanns en finsktalande befolkning i norra Bottenviksområdet på 800-talet. Minoriteten försörjde sig fram till medeltiden huvudsakligen på fiske, jakt och boskapsskötsel och senare även på jordbruk.

När Sverige förlorade nuvarande Finland till Ryssland 1809 blev de finskspråkiga i Tornedalen en ny slags minoritet. Till en början skedde inga större förändringar i inställningen till minoriteten från statens sida. Folkskolestadgan från 1842 begränsade inte vilket språk

undervisningen skulle ske på vilket innebar att både samiska och finska i början kom att användas i undervisningen i minoritetsområdet. Men i takt med en växande nationalistisk ideologi blev svenska språket allt viktigare och 1888 etablerades fyra folkskolor i minoritetsområdet med krav på att svenska skulle vara det enda undervisnings-språket. Tornedalens folkhögskola och Tornedalens bibliotek användes för att sprida svenskt språk och kultur. Svenska kyrkan hade en central roll i att sprida svenskt språk och kultur genom skolväsendet.

Arbetsstugorna som etablerades 1903 var en form av internat dit barn flyttade från sju års ålder. Anledningen kunde vara att de levde under fattiga förhållanden eller hade långa avstånd till skolan. Ett av syftena var att få barnen att anamma svenskt språk och svensk kultur. Det gjorde man genom att förbjuda dem att prata minoritetsspråket. Samtliga utbildningar i minoritetsområdet genomsyrades av syftet att försvenska minoriteten. De blev på så sätt ett effektivt verktyg i assimileringpolitiken.

Det fanns även andra faktorer som bidrog till statens negativa och nedvärderande syn på minoriteten. Under 1800-talet spreds den laestadianska väckelserörelsen hos den finskspråkiga befolkningen. Laestadianismen, vars förkunnelsespråk var finska, sågs som ett främmande element i Svenska kyrkan. De rasbiologiska idéer som växte fram i början av 1900-talet innebar att den finsk-ugriska gruppen ansågs stå på en lägre utvecklingsnivå och sågs som ett hot mot den s.k. svenska folkstammen. De nationalistiska strömningarna i Finland och den kritik som finska nationalister riktade mot Sveriges minoritetspolitik uppfattades i Sverige som hotfull. Minoritetsområdet förknippades länge med en militär hotbild först från Ryssland och sedan från Sovjetunionen.

Sammanfattningsvis var det flera samverkande faktorer som bidrog till assimileringpolitiken. Efter andra världskriget började dock de värdekonserverativa nationalistiska värderingarna ses som alltmer främmande och i slutet av 1950-talet började assimileringpolitiken också kritiseras. Förbudet mot att prata finska i skolan togs bort och minoriteten fick så småningom tillgång till hemspråksundervisning. I samband med detta och som en reaktion på assimileringpolitiken började minoriteten organisera sig. Svenska Tornedalingars Riksförbund-Tornionlaaksolaiset (STR-T) bildades 1981 i syfte att bevara minoritetens språk och kultur. Minoriteten utropade meänkieli som

ett eget språk 1988 och 1999 erkändes meänkieli som ett nationellt minoritetsspråk.

Kommissionens förhållningssätt och tillvägagångssätt i kartläggningen

Kommissionens arbete har inneburit att samla in och analysera intervjuer, forskarrapporter, arkivmaterial och annat material. Kommissionen har från början inkluderat minoriteten i kommissionens kartläggning. I samband med detta har kommissionen behövt ta hänsyn till olika etiska principer. Den som har blivit intervjuad har exempelvis lämnat sitt samtycke till intervjun och har fått vara anonym. Intervjumaterialet omfattas av sekretess.

Kommissionen har inledningsvis under s.k. kaffemöten informerat om kommissionens uppdrag och bjudit in enskilda att bli intervjuade om erfarenheter av assimileringpolitiken. I en efterföljande serie *toinen kuppi*-möten har kommissionen förankrat kartläggningen och inriktningen på förslagen till fortsatta insatser för försoning och upprättelse. Kommissionen har därutöver även hållit andra möten och seminarier i syfte att bl.a. sprida kunskap om minoriteten och kommissionens arbete.

Kommissionen har genomfört 160 intervjuer med 166 enskilda personer. Könsfördelningen bland de intervjuade är 47 procent kvinnor och 53 procent män. Den yngsta som intervjuats är född 1993 och den äldsta 1925. Majoriteten av de intervjuade är födda på 1950-talet eller tidigare.

Intervjupersonernas berättelser har varit en huvudsaklig källa för kommissionens kartläggning. Intervjuer om smärtsamma minnen kan framkalla både fysiska och psykiska reaktioner och intervjupersonerna har därför erbjudits professionellt psykosocialt stöd.

Kommissionen har även genomfört ett mindre antal intervjuer med personer med specialkunskaper inom sådana områden som kommissionen har utrett. I syfte att få fram forskning som belyser minoritetens förhållande till staten har kommissionen beställt tolv forskarrapporter inom olika tematiska områden. Kommissionen har även genomfört arkivsökningar.

Assimileringspolitikens konsekvenser för språket, kulturen och identiteten

Försvenskningsspolitiken har inneburit att minoritetens språk, kultur och identitet nedvärderats, skambelagts och osynliggjorts. Konsekvensen har blivit att meänkieli minskat i användning och inte förts vidare till nästa generation annat än i begränsad utsträckning.

Generationer födda under slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet var huvudsakligen finsktalande med varierande kunskaper i svenska. Generationerna födda mellan 1920 och 1950 har/hade ofta kunskaper i båda språken, medan generationerna därefter har alltmer begränsad kunskap i minoritetsspråket.

Som ett resultat av assimileringen är det många av dagens föräldrar som inte kan språket och därmed inte heller kan föra det vidare till sina barn. Barnen har därmed också gått miste om en del av sitt kulturella arv och sin samhörighet med gruppen.

Intervjupersonerna berättar om upplevelser av förlust av samhörighet inom minoritetsgruppen. Vissa ger uttryck för att de själva inte känner sig som fullvärdiga medlemmar inom minoriteten till följd av kultur- och språkförlust. Många av de intervjuade kopplar samman nedvärdering av meänkieli med en nedvärdering av minoritetspersoner och gruppen som kollektiv. Andra tar upp att minoriteten blivit osynliggjord i relation till det omgivande samhället och att det finns begränsade kunskaper i samhället om minoriteten, dess ursprungsområde och historia.

Flera lyfter fram betydelsen av att traditionella sysselsättningar och näringar tryckts tillbaka. Flera anser också att det finns en tystnadskultur kring det egna kulturarvet. En framträdande identitetsmarkör är namnet, mera specifikt bytet till svenskklingande namn. För övrigt kan nämnas att vissa i dag byter tillbaka till de ursprungliga namnen. Vissa uppger att de har blivit diskriminerade vid utbildningar eller tjänstgöring inom myndigheter och som en konsekvens har deras förtroende för myndigheter och stat skadats.

Utbildning och fostran

Folkskolan

I syfte att bygga ut utbildningsväsendet och assimilera befolkningen i minoritetsområdet inrättades 1888 statligt finansierade folkskolor med krav på svenska som undervisningsspråk. Från att ha använt finska i undervisningen gick man nu över till den helsvenska metoden, som innebar att de finskspråkiga barnen enbart fick använda svenska från första skoldagen, inte endast under lektionstid, utan i praktiken gällde förbudet att tala finska även under raster.

Många intervjupersoner som gick i skolan under första delen av 1900-talet har berättat att de inte kunde svenska alls när de började folkskolan. En del berättar att de blev bestraffade om de talade finska. Det faktum att finstalande elever blev undervisade på ett språk de inte behärskade, dvs. svenska, skapade en ojämlig inlärningssituation i förhållande till de svensktalande.

Först på 1950-talet upphörde förbudet att använda finska. Två decennier senare, 1977, infördes rätten att få undervisning i sitt modersmål i skolan via hemspråksundervisning.

Arbetsstugorna

De första arbetsstugorna i Norrbotten inrättades 1903 för att ge fattiga barn mat, husrum och skolgång. Men syftet var också att fostra barnen i den nationalistiska andan. Arbetsstugorna skulle, i kontrast till barnens hemmiljö, stå för ”kulturell förfining”, vilket inte bara innebar att barnen skulle tala svenska utan också att de skulle ta till sig svensk kultur.

Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor ansvarade för arbetsstugorna och var beroende av statliga medel. Kyrkans roll blev också betydande, bland annat genom att prästen var delaktig i flera av de organ som styrde arbetsstugorna.

Föreståndarinnorna hade ansvar för den dagliga verksamheten i arbetsstugorna. Vardagen i arbetsstugan präglades av fasta rutiner, där dagsverken liksom skolarbetet utfördes på regelbundna tider.

Berättelser från intervjupersoner vittnar om att många upplevde sig ”bortlämnade” på arbetsstugan. Många som var på arbetsstugan under 1900-talets första hälft berättar att våld, kränkningar och över-

grepp förekom. För många blev det ett abrupt avbrott från den miljö man kom från. Förbud mot att tala finska var vanligt. En del intervjupersoner har dock ljusare upplevelser från arbetsstugan.

Tornedalens folkhögskola och Tornedalens bibliotek

Tornedalens folkhögskola och bibliotek spelade båda en central roll i försvenskningen av minoritetsområdet. Tornedalens folkhögskola, som grundades 1899, erbjöd bildning till den ”fattiga finnbygden”.

Undervisningen i svenska var mer omfattande på Tornedalens folkhögskola än på folkhögskolor i övriga landet. Tornedalens bibliotek etablerades som en del av Tornedalens folkhögskola 1928, i syfte att sprida svenskspråkig litteratur i minoritetsområdet och förstärka befolkningens band till Sverige och det svenska. Enligt stadgarna skulle biblioteket t.ex. bara erbjuda invånarna svensk litteratur. Först på 1950-talet blev finsk litteratur tillåten på detta bibliotek.

Traditionella näringar som identitet och kulturarv

Jämte jordbruket har skogsbruk, jakt, fiske, hantverk, bär- och svamplockning varit näringar som alla behövdes för överlevnad. Varje hushåll var i princip självförsörjande fram till 1930-talet när det gällde mat, kläder, hantverk, energi och arbetskraft.

För jordbruket behövdes stora mängder djurfoder. Det möjliggjordes bl.a. genom de s.k. slåttermyrarna. Även när jordbruket moderniserades fortsatte slåttermyrarna att vara viktiga för jakten och fisket. Hos minoriteten finns än i dag ett missnöje över statens genomförande av avvittring av ströängarna 1921.

Många intervjupersoner uttrycker en nära relation till naturen och vikten av den fysiska platsen. Samtidigt uppger många att de förlorat rätten till mark, skog, jakt, fiske och renskötsel. De menar att minoritetens historia i minoritetsområdet behöver synliggöras men också att minoriteten måste få inflytande i frågor som rör mark- och naturtillgångar.

Många av berättelserna vittnar om att renskötseln varit och fortfarande är en viktig del av minoritetens vardag och identitet. Flera intervjupersoner berättar att de har renmärke eller har släktingar som har eller har haft renmärke. Historiskt har renarna haft stor be-

tydelse bl.a. som dragdjur för att få hem höet från myrarna. Renskötseln har dock genom lagreglering blivit en exklusiv rättighet för den som är medlem i en sameby. Minoritetens begränsade möjlighet att ägna sig åt renskötsel och de rättigheter som sammankopplas med renskötsel så som jakt och fiske, tas upp i många av intervju-personernas berättelser.

Svenska kyrkans ansvar för assimilering

Historiskt har kyrkan haft ett stort ansvar för folkbildningen och religion var länge en stor del av skolundervisningen. Det är därför svårt att skilja på kyrkans och utbildningsväsendets roll.

Från cirka 1560 till 1870 kännetecknades kyrkan av en tillåtande hållning till folkspråken, då det var trosutövningen som stod i fokus. I slutet på 1800-talet antog kyrkan en nationalistisk hållning och bedrev fram till 1930-talet, genom Luleå stift, en assimilerande politik i skolan gentemot minoriteten.

Kyrkan spelade även en roll i de rasbiologiska undersökningarna genom att präster bl.a. förmedlade kontakt till människor i församlingen som sedan blev utsatta för rasbiologiska undersökningar. Präster gav även rasbiologerna tillgång till kyrkogårdar från vilka mänskliga kvarlevor fördes bort.

Kyrkan motarbetade till en början den laestadianska väckelserörelsen som upplevdes som ett hot mot kyrkans ställning. Eftersom finskan användes i väckelserörelsens predikningar och var en central del i det religiösa livet bidrog rörelsen till att finskan kunde bevaras. Väckelserörelsen fick på så sätt ett starkt fäste i minoritetsområdet.

Staten och kyrkan har haft ett gemensamt intresse av att kontrollera minoriteten och minoritetsområdet i nationalistiska, försvarspolitiska, ekonomiska och rasbiologiska syften. Kyrkans företrädare hade stor auktoritet och förtroende bland folket och handlade därmed utifrån ett stort maktkapital.

Rasbiologi, insamling av mänskliga kvarlevor och mindervärdes känsla

Rasbiologin byggde på en rasistisk föreställning om att det fanns lägre stående raser med oönskade genetiska anlag som skulle kunna försämra den svenska befolkningen. Syftet med rasbiologin var, i mot-

sats till assimilering, att exkludera och särskilja en grupp från majoritetsgruppen, inte att förmå en folkgrupp att anpassa sig till majoritetskulturen.

Många av de personer som var anhängare av assimileringsspolitiken var även förespråkare av rasbiologin. Det är dock inte klarlagt vilken roll som språk spelade i rasbiologin och därmed inte heller på vilket sätt rasbiologin inverkade på försvenskningen av minoriteten.

I de intervjuer som kommissionen genomfört framkommer att det är ytterst få som själva har blivit utsatta för rasbiologiska undersökningar. Flera säger dock att de har hört talas om rasbiologiska undersökningar eller att deras egna släktingar eller familjemedlemmar har berättat att de utsatts för sådana undersökningar. I kommissionens kartläggning har uppgifter framkommit som visar att forskning med utgångspunkt i rasbiologin förekom så sent som på 1950-talet.

Rasbiologiska undersökningar genomfördes inte enbart på levande personer utan det finns även exempel på skullmätningar av avlidna personers kranier. STR-T har i samverkan med flera aktörer arbetat för ett mänskliga kvarlevor ska återbördas till hembygden och begravas där. Sommaren 2024 planeras en återbegravning av 23 kranier som grävdes upp i Akamella kyrkogård i rasbiologiskt forskningsyfte. Det är första gången som en repatriering av kvarlevor som också berör den meänkielitalande befolkningen, äger rum.

Konsekvenserna av de rasbiologiska föreställningarna, och uppgifterna om rasbiologiska undersökningar, är att minoritetens känsla av skam över sin identitet, språk och kultur har förstärkts. Även för de som inte själva har utsatts är vetskapen om att rasbiologiska undersökningar förekommit obehaglig och upprörande.

Minoritetens arbete för att bevara språket och kulturen

Minoriteten har på olika sätt motarbetat eller ifrågasatt försvenskningssprocessen och arbetat för att få sin rättigheter tillgodosedda. Under första delen av 1900-talet var dock statens assimileringsspolitik stark och minoriteten genomgick en språkbytestprocess där svenska blev det alltmer dominerande språket. I det stora hela rådde då en acceptans hos minoriteten för den förda assimileringsspolitiken och det fanns ingen kollektiv etnopolitisk organisering. Däremot

fanns det enskilda individer i ledande ställning som på olika sätt förespråkade och främjade tvåspråkighet, t.ex. i skolundervisningen.

Efter andra världskriget har minoriteten övergått till att vara huvudsakligen tvåspråkig förutom den yngre generationen som blev alltmer svenskspråkig med begränsad kunskap i finska/meänkieli. Under den här tiden börjar flera röster höras som inte bara verkade för tvåspråkighet utan som även ifrågasatte försvenskningsprocessen. Olika språk och kulturfrämjande initiativ togs, exempelvis inom ramen för det nordiska samarbetet och i syfte att främja litteratur på minoritetsspråket.

I början av 1980-talet förändrades minoritetens mobilisering och strategi genom att den blev mera aktiv, folklig och framför allt etnopolitisk i och med att STR-T bildas. Från att arbetet för bevarandet av minoritetens språk och kultur huvudsakligen förts på svenska, fördes det nu även på meänkieli. Minoriteten utropade den 27 februari 1988 meänkieli som ett eget språk och 1999 erkändes meänkieli som ett nationellt minoritetsspråk.

Under 2000-talet bildade minoriteten fler organisationer, exempelvis Föreningen Svenska Kväner-Lantalaiset och Meänmaa. Met Nuoret grundades 2014 och är ett förbund för ungdomar som känner samhörighet med meänkieli och det ursprungliga språkområdets kultur och historia. En ny generation som huvudsakligen är ”ummikko”, dvs. personer som inte pratar meänkieli men som identifierar sig med språket, trädde fram och visade att man kan identifiera sig med minoriteten även om man inte kan språket.

Kommissionens bedömning i ansvarsfrågan

I frågan om ansvarsutkrävande har kommissionen behövt förhålla sig till en rad omständigheter som följer av en granskning av händelser som skett historiskt. Ett dilemma är att det är svårt att dra en skiljelinje mellan statens och kyrkans agerande eftersom kyrkan var en del av staten. Ett annat dilemma handlar om i vilken mån man kan hålla en nutida aktör ansvarig för historiska orättvisor som drabbat en folkgrupp i en annan tid och under andra förutsättningar – det så kallade *retroaktivitetsdilemmat*. Kommissionen har inte haft i uppdrag att överväga eventuella ansvarsfrågor i enskilda fall eller eko-

nomisk kompensation till enskilda och har därför inte granskat ansvarsfrågan utifrån detta.

Under den tid som arbetsstugorna i minoritetsområdet bedrev sin verksamhet, mellan 1903 och cirka 1950, skilde sig synen på barnuppföstran och fysiska bestraffningar från den syn som råder i dag. Samtidigt förekom sådant som redan i samtiden skulle ha ansetts som en kränkning eller ett övergrepp. Kommissionens slutsats är att barnens utsatta position i arbetsstugorna borde ha varit uppenbar för de ansvariga aktörerna.

En annat fråga handlar om att många av dem som utsattes för assimileringpolitiken inte längre är i livet. För att förstå dagens förhållanden behöver man dock också ibland tala om historiska orättvisor som ”kvarlevande orättvisor”. I förhållande till minoriteten lever de kvar i form av minoritetens ärvda skam över språket, kulturen och identiteten. En annan kvarlevande orättvisa är minoritetens exkludering och osynlighet generellt och särskilt i förhållande till naturresurs- och markrättigheter.

Staten och kyrkan har ett moraliskt ansvar att gottgöra minoriteten för den skada som blivit konsekvensen av assimileringpolitiken. Hur den gottgörelsen och försoningen ska ske behöver ta avstamp i minoritetens behov i dag.

Upprättelse och försoning

Intervjupersonernas egna tankar om upprättelse och försoning handlar i stor utsträckning om synliggörande av och kunskapsspridning om minoriteten, dess kultur, språk och historia. Inställningen till en eventuell offentlig ursäkt från staten eller kyrkan varierar. För en del är det viktigt, för andra är det mindre viktigt. Flera menar att det är viktigt att staten erkänner att fel har begåtts och att staten som aktör har haft ett ansvar. Många menar att det allra viktigaste framöver är att meänkieli ska leva vidare. För det krävs möjligheter att använda språket praktiskt i skolan och i andra miljöer. Många intervjupersoner tar också upp frågor om naturresurser så som rätten till jakt, fiske och renskötsel.

Kommissionen gör bedömningen att för att försoning ska vara möjlig måste de historiska kränkningar som begåtts mot minoriteten erkännas. Den skada som har uppstått till följd av assimileringspoli-

tiken måste repareras. Försoningsprocessen behöver fortsätta långsiktigt även efter att kommissionens arbete avslutats. Kommissionens kartläggning och granskning bör därför ses som en grund för en fortsatt och långsiktig försoningsprocess.

Förslag på insatser för försoning och upprättelse

Kommissionen bedömer att regeringen bör ta på sig ansvaret för en fortsatt sammanhållen försoningsprocess i nära samråd med minoriteten, myndigheter och andra berörda aktörer. I en sådan process bör regeringen utan dröjsmål erkänna statens ansvar för de kränkningar som har begåtts mot minoriteten och den skada de inneburit för minoriteten. Regeringen bör även utan dröjsmål inleda en dialog med minoriteten om förutsättningarna och formerna för en offentlig ursäkt.

Kommissionen lämnar en rad förslag på fortsatta insatser för upprättelse och försoning och föreslår att regeringen i nära samarbete och dialog med minoriteten utarbetar en handlingsplan för genomförandet av förslagen. Kommissionen föreslår att handlingsplanen ska vara riksdagsbunden och innehålla en tydlig uppföljningsmekanism som ger minoriteten insyn i och möjlighet att påverka regeringens arbete med handlingsplanen.

Kommissionen förslag till insatser som kan bidra till upprättelse och främja försoning är strukturerade utifrån följande övergripande mål:

- synliggörande och egenmakt,
- förverkligade och utökade rättigheter,
- språkrevitalisering och kulturfrämjande,
- stärkt nordiskt samarbete för språket.

Kommissionens bedömning och förslag tar avstamp i det som har framkommit i kartläggningen men även i den kritik som har förts fram till Sverige inom ramen för granskningen av Sveriges efterlevnad av sina folkrättsliga åtaganden. Men det handlar inte bara om att Sverige ska leva upp till sin nationella och folkrättsliga åtaganden. Den skada som har åsamkats minoriteten genom den statligt sanktionerade assimileringspolitiken förpliktigar även moraliskt att reparera skadan.

Kommissionen presenterar även ett antal frågor som kräver ytterligare utredning, bl.a. att regeringen bör tillsätta en utredning som på ett allsidigt sätt belyser minoritetens historiska tradition av att bedriva renskötsel.

Slutligen uppmanar kommissionen ett antal andra aktörer att vidta åtgärder inom ramen för sina ansvarsområden. Dessa aktörer är bland andra berörda kommuner, Länsstyrelsen i Norrbotten, Svenska kyrkan och Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor.

Nedan listas kommissionens samtliga förslag och uppmaningar.

Insatser för en fortsatt försoningsprocess

Regeringen

- bör ta på sig ansvaret för en fortsatt sammanhållen försoningsprocess i nära samråd med minoriteten, myndigheter och andra berörda aktörer,
- bör utan dröjsmål erkänna de kränkningar som har begåtts mot minoriteten,
- bör utan dröjsmål inleda en dialog med minoriteten om förutsättningarna och formerna för en offentlig ursäkt,
- bör utan dröjsmål och i nära samarbete och dialog med minoriteten utarbeta en handlingsplan för genomförandet av förslag till fortsatta insatser som kan bidra till upprättelse och främja försoning.

Övergripande mål: synliggörande och egenmakt

Regeringen

- bör ge minoriteten ökat inflytande och ökad egenmakt,
- bör erkänna kväner och lantalaiset som en del av den nationella minoriteten tornedalingar,
- bör ge stöd till etablerandet av ett huvudmuseum,
- bör ge stöd till inrättande av ett informationscentrum,
- bör ge Forum för levande historia ett utökat uppdrag i syfte att synliggöra historiska övergrepp och kränkningar av minoriteten,

- bör öka organisationsbidraget till minoritetsorganisationerna,
- bör i nästa sändningstillstånd för public service (2026–2031) se till att förstasändningar och det samlade utbudet av programverksamhet på meänkieli ökar,
- bör ge Vetenskapsrådet i uppdrag att genomföra en forsknings-satsning om minoritetens historia, språk och samhälle,
- bör se till att kommissionens slutbetänkande i sin helhet översätts till meänkieli,
- bör se till att minoriteten får representation i ornamnsrådet,
- bör se till att återbördande av mänskliga kvarlevor omfattar minoriteten.

Övergripande mål: förverkliga och utöka rättigheterna

- Förslagen i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* bör genomföras.
- De folkrättsliga åtagandena i förhållande till språkstadgan bör utökas.
- Regeringen bör utreda frågan om språk som en grund för diskriminering i diskrimineringslagen.

Övergripande mål: språkrevitalisering och kulturfrämjande

Regeringen

- bör permanenta pågående insatser för språket,
- bör ge Statens skolverk ett uppdrag som syftar till att integrera undervisning på meänkieli i kommuner i förvaltningsområdet,
- bör utreda hur statsbidrag för alfabetiseringskurs i meänkieli kan genomföras,
- bör stärka möjlighet att lära sig meänkieli i kombination med kulturella och kreativa näringarna.

Övergripande mål: stärkt nordiskt samarbete

- Regeringen bör ta initiativ till gränsöverskridande samarbete med Norge och Finland för att främja minoritetens språk och kultur.

Frågor som kräver ytterligare utredning

- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning som på ett allsidigt sätt belyser minoritetens historiska tradition av att bedriva renskötsel.
- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning av frågan om hur avvitringen av ströängar genomförts i syfte att reda ut rättsliga oklarheter kring rättigheter kopplade till ströängar så som jakt och fiske.
- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning i syfte att utreda minoritetens status som urfolk.

Kommissionen uppmanar följande aktörer att vidta åtgärder

- Svenska kyrkan bör erkänna kyrkans delaktighet i assimileringprocessen och i nära dialog med minoriteten vidta åtgärder som kan bidra till upprättelse och försoning.
- Länsstyrelsen i Norrbotten bör granska sin roll i förhållande till arbetsstugorna och utbildningsinsatserna.
- Berörda kommuner bör granska sin roll i förhållande till arbetsstugorna och skolhemmen.
- Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor bör underlätta tillgången till arkivmaterial och rikta medel till studier som kan leda till att meänkieli främjas.
- Universitet och högskolor bör göra efterforskning om sin roll i rasbiologiska undersökningar och insamling av mänskliga kvarlevor samt anta en minoritetspolitisk strategi.
- Tornedalens folkhögskola bör närmare granska sin roll och sitt ansvar i assimileringen av minoriteten.

- Region Norrbotten och kommunerna bör aktivt synliggöra minoriteten genom Filmpool Nord.

Konsekvenser av förslagen

Minoriteten behöver tillförsäkras tillräckliga resurser för att aktivt kunna involveras i det fortsatta försoningsarbetet. Frågan om ökade medel till minoritetsorganisationerna är en viktig del i den fortsatta försoningsprocessen och behöver utformas i nära dialog med minoriteten.

Kommissionens bedömning är att genomförandet av de föreslagna åtgärderna kommer att bidra till efterlevnad av Sveriges nationella och folkrättsliga åtaganden samt minoritetspolitikens uppsatta mål.

En väl genomförd försoningsprocess, där minoriteten garanteras sina rättigheter och ges stort inflytande, kan även förväntas bidra till minoritetens välbefinnande i form av bl.a. bättre självkänsla, förbättrad hälsa och ökad egenmakt. Åtgärder som tydligt visar att minoritetens språk och kultur värdesätts kan i sin tur bidra till en positiv samhällsutveckling genom ökad jämlikhet och ett mer motståndskraftigt och välmående samhälle. Konsekvenserna i det fall regeringen väljer att inte genomföra kommissionens förslag berör flera olika aspekter. Det skulle framför allt upplevas som ytterligare en kränkning av minoriteten med bristande tillit som följd. Det skulle även innebära att Sveriges internationella anseende skadas vilket kan få negativa konsekvenser för Sveriges roll i det internationella arbetet för mänskliga rättigheter.

